



Татгалзах хайршигт „Сана олох“ гэрдлийг 85 сэлхэн бука бары аагаачилары, суруаачилары, сүрүйсөөчлөри ээрэллийн. Бу 85 уун сэлхэн, арше кэмээрэ зилх киди үлсөөн аастаа. Олортон билр чаьрххай талын, солбулугат постеса М.Н.Михайлова – Сидорова булар. Мария Николаевна олоун аяаагыл хайаагын үбүлүйүгүн дүгээгилтн, бииргэ үрэмлэгт оро савснлг күндү килитгилн туһунаа чугас дүгээгилтэр Анна Петрошна Спиридоновца болхтээгилт сүрүйууларылтан туһунаа ахтарга сийлнм.

Мария Нингэсэвня 1949 с. Хадвар тэһилнэгэр торообүгэ, онгон олоорбүгэ улаанһыт сирэ — Боготонго. Маайыс илперниг-ооһуулаа бэһис кылааска үөрлөр күһүмүгүгэр кэлбитэ. Кып-кыра унукһаах, ол эрэн сыл-сылы кыһыны кылаасһыт оһолоро кэллээһиттэн собуллубиттэро. Үөрөбүр оһус кыһыны кылаасх, оһуһс сааһ лиһтерһураһыт күһсүгүһ эһэ. Эһбонн аһһара уруоһка

опииттиригиз чочу кесторо. Саха тылын учуутала Мария Семеновна Эверстова, старший пионер-балалай, сага тэрмиллибт литературнай курууок салайа-дычкыа Иннокентий Семенович Оксенов таба көрөөнөр дьарыктан барыттылар.

Өр буюубалара, бастагы „Сайга“ дигэн хоһооно „Бөгөм буга“ пионерский хайнаака тахсыбыта. Оскуола кэннө „Оскула-производство-үрдүк үөрэс“ девинини. Субуруускай ашпаан осокоска ыаһынык-сыгытабыта. 1970-1975 сс. СГУ саха тылын отделеһын сиппийинтоктик бүтүрбүтэ. Үөрэнэр кэмнэригэр университет „Сэргэтэк уоттара“ литературнай түмүүүтүгэр, айар ыччылы түмэр „Хомус бөлөххө салыааччы Сэмэн Тумаака дьарыктаммыта. Суруйуулар түмүлөн „Чөмчү“ дигэн эгэр хоһооннууттары түмэр бөлөх иһинин „Дуумпу“ дигэн тусга тэттик хомууруннуук буолан тахсыбыта. Салгыы „Кутта тула“, „Сэргэбэр айаһ“ хомууруннууктарга бөгөттөмминиттэрэ. Чурапчытаагы интернет-оскуолага үчүгүтүлүк сырыттарына 1980 с. „Сага олох“ хайнаака көрсөспүтүөнүн ыһырыбытара.

Мария Николаевна редакцияга хаймаг бары салааларыгар таһаарыылаахтык үлүсэбитэ. Үлэтин таһааран оройуон иһигэр ыччаттары түмөр „Маарыкчаан ыччаттара“ литературнай болуу утумушаахтык салайбыта. 1983 сылтан Россия Суруналыастарын соҕолун чилиэнэ. Хаймаака өр сылаах үлөтэ сыаналанан, коллектив итгээгин ылан, хаймаг редакторыгар тийэ үүмүтэ.

Элэр кишини айыр улусу албан, эсоо 1978 с. алтынны 1 кулууси „Элэр коммунист“ халхуу „Сага урлук кирби- лэр“ дигн Саха сирин Суруйааччыларын оюонун бырабылыаанын барасчата, РСФСР М.Гоголь аатын

Государственный биримийгийн лауреата, Саха народный поета С.П.Давылов интервьюгүтүр. Эдэр автордартан балайда таһаарылыахпытк үлүстөн эрэлтэр диин оскими балеттэниэсин сөбүтү? диин ыйгытыла: „Билигин республикабыт литературагытар киһи ютүгөр дьоһунор бааллар дии саныабын. Олортон биридистэр – Мария Михайлова“ – диин хоруйдаабыт. Итинник санаабыты чачыл талааннаах дьон ытатлара билэр. Мантан аһараа Мария Николаевна хоһооннорун сэргин аагыт. Чурапчы куоһ остоо хатыһынан юруокка билэр, ыһынар-туойуулар, оһон бастыһынара норуот кутун туһут, ырыа буолан ыһыһымт „Аһаспар“, „Дорообо, Чурапчым чаранта“ ырыалар аһтардыра Мария Михайлова-Сидорованы кытта биридэ үөрөммит, биир хааһыны сизин, биридэ болдурун аһарыт юмартыһын сыһаастык аһыах аһабыт.

Герасим ПЛАТОНОВ,

Дорообо, Чурагчим чарага,
Дорообо, күү тахсар чахула!
Оргуудук суугууу благаагчид
Аймгаар мин оёо дуунабын.

Бийэглэх оролтуу тапгаанын
Мин куппун эн илдэ хаабылхын,
Ханган да эргийним — ол иһин
Эйэко мин югэр эбиһтин.

Ол ийин энгэрэ бойдуин –
Арахсы, көрсүгүү харсылтын
Малдытын долгуна истэбин,
Истэммин умгайан ылабын.

Алашнам, соёлотх эн бааргын
Мин кунду сүтүктүн эргилэр —

Ийюкэм сүрөгүн сытааһын
Хаалтварга бу манны эи сирээр.

Истэбин хас маһын лабашын
Уралы уйагас талларын,
“Аһынньым, оёсожoom”, - диир курдук,
Долгуйа суугунаан көрсөрүн.

Аймана, уйадыаа ол юмүт,
Алаһнам, мин бауарабың
Араксы аһыптын билбокс
Сүүгүңгү куустара сыйдыартын.

A4974

/// Анна Петровна Ступицкая

Татгалзах куех савһым эрхитэн
Миньнигс сьһьһан илгийон,
Дасьһыг юрэ юммин санагта
Оо савс чыгларар сьһьһарын.

Ааспыт, дивхн күн
нэлгн-ннчн ас
Өйдүнүх түгнн бнрбктн,
Ол чаран суугнуура ол кмнн,
Суугнуур билгнн днзгнн.

Саяхын сохилуурбуй саада
Килэйн сыгара бу күүлбүт;
Короһун биллэһи да, Аана,
Көмүс күлээн күлүмүгү үрбүт;
Олгон оёо савастыг биллэһи
Этэһиһи, Ыраах хаалга,
Аһыаһа сотору күлүгөкө
Этэһи савас эринимээх сыһара.

Сыллары куравах ылымнах,
Олорук, улалык, унаксык,
Олукту баалгырар муоралы
Салай тутарга кыналгык.

Оюо саас чагылхай кэмтирин
Устубат иминнах куртун
Булганах мин саашаа хаһаанум
Өйлөттүн эийхө, донором!

Санаабын этэбин

ТЭЙЭР ХАЙАБА – РЕСПУБЛИКАНСКОЙ СУОЛТАЛААХ ЫТЫК СИР СТАТУБУН БИЭРИЭХХЭ

Тэйэр Хайа бэлчэр бэлчиргэгтэн саха ыгык сир буолар. Улуу Ойуунускай хаан уруу сымалана, торообут Тааттанын сирин историгын дэригтик хасылар Куорсунаах "Талба Таатта" дигэн сурунаал 2013 сыл 3-с нүмэригэр суруйарынан, "сүүһүтэн сылларга аба-хомуһуна дьайа сыһыт Тэйэр Хайа кэпсэр көмүс унуоҕа ууруллубут ааттамат ыгык Эдьийиэср Кыһах Кыһаа дигэн улахан дахтар тороон аастыт. Билиһын (Ойуунускай) ааһа арааастаммыт сиригтэн, Тэйэр Хайаттан, кэли да арааһаҕа үһү Оһио олорон эбэх айыһыһыларын суруйбута билэр". Тэйэр Хайа туһунан телевизионнай биэриини билилэбэх журналист Е.С.Миронова онорбута, кэли юрү көстүүтүн народнай хулаһник А.П.Осипов үстүһүтүт.

Тэйер Хайа тулуйн дорнолоох сурах-сайдых таргаммаг да буолар, айар куттаах, көрөни, мөлүнү көрөхсөччү при угуулар уруу-түлүөх. Кили ураты дыйаһыттың, Амма кыһыһың көрө айыһыттың уран түлүөх, айар дьонордууһ үгүс үйүлүгү умуһуһуң, харыһтаан баччаһа дьыһы чөл түрүтүтү хөрүтө сыһыһылар. Тьараһа олхоттоһо, педатогическай наука канцидига Е.П.Чехоруна ого-аһор сыһыһың бу хайа тэһиһор айыһыһыһа; уутаһаһа мууһаһуһу, олхоттоһор һаһыһаһыһы сыһыһыһыһы аһар. Бьыһыһы оһуһаһар, ерөһи өйөһөһ дьон дьы-дуһаһыһы ыһыһыһаһы, бьччһаһыһы харыһтаан барыһыһы түөрөһи көһиһиһиһи тар-дыһыһаһы.

1999 сылтаасаа Таатта согуруулуу илин өтүгүр Тэйэр Хайаны хабан "Куолум Чалпанда" дээн 580133 га изеннээк республикагай суолтанык Эрээйи сир (ресурснай резерват) тэриилибитэ. Ол ага йылык кэрэ сирдэр Айыыга харыстанар ситимизэр кыгьтэриилибитэ. Тэйэр Хайа Куолум Чалпанда резерват иһигэр киирэр. Таатта улуутугар иэки эрэсийи сир баар. Ону кыттаага кордоххо Таатта сирин хоту

[illegible]

Мини бу хайгаз сүүрбөчө сэтг арыгтаах
икэлэг тийвэ сырғыттым. Бийэл сайын саа-
май сэтгэн түрэр юмнэгэр, саргаан сийм-
миг Тэйэр Хайа оройг уртагтахан дойгу юмн
юро дусулан дусулаа сохум-мисийдм,
сүрэххэ сонор иэйнйигэн ытлх сиргэ
сүгүрүйдүм, күүниги харыстааччлар
күсэргэлгэр күүлдм.

Тэйэр Хайа үрдүгэр аарыма тийт, халыг үүнэлээр эбит. Тийт бараксаһта эппин арааны бэлэх-туһах дигэн алтаан алын лабашарын тууйа айыллылар эбит. Онгон аспаммааха эрчимсэх өттүлэрэ лабашарынан хааастан тахсан үһөө торүү лабашарга роса быһылыатылар кумааһы утан баран айыллылар эбит. Он тааһары муһуктарыт тоһута үктээн мас бараксаһы сорун сордууллар эбит. Маны көрөн хайдах бу курдук ыһак мас, ыһак сир, эрсиһи сир дигэн ыһыгылылар ойдобуһу суох быһаг инниилэрэ эбитэйд, хайдах бу айылга урты сирин харыстааха соһуй дигэн савшаа түстүм.

Тыгарепа, Даайа Аммыатын, Мырыла,
Чурагаты джонун, С.А.Попов-Туматы,
В.Н.Егоров-Тумарчаны кытта кэспетэн,
литератураны хасынан, айыкка харыстабы-
лын министерствотын кытта
консултант бөлөмүн баран мыйык санаалар-
га калдым.

Тэйэр Хайа ханна баярай дүгн сорок дьон булкулаллар. Ону чусмайдаары бу эрин аласкоок историнны билэччи, Тапта улуулун бочуотнах аласкообо Ю.Г.Туринн анал ыстаыйыны суруйан "Туймаада" ханнаа бочуоттоппи. Онон юуи "Тэйбо

Хайа Тагта сиригэр айылзугтан айылзан туур"- диир. Бу быһаарыыта сөптөөхүн Айылца харыстабылын министерствота чуолкайдык бигэрэгэр. Тэйэр Хайа туур координаталара - 61.52'12,10" 133.41'16,71" Бу картага хара суралыһыннан Тагта уонна Чурапы быһааран граниталара көстөр. Тэйэр Хайа тэлүбүр аллара быһааран быһаары огулбалара баар диилэр. Онон Тэйэр Хайа чуолкайдык Тагта сиригэр туур уонна Айылца Ытык көрө сирдэрин харыстыыр сокууһарынан, 1999 сылтан хара быһаарылыбыт Кустума-Чалпаңда эркэйдн сир анал Баһааныһаантан тутуһан корулуһуохтоок, харыстаныһаах.

Он да буюлар олжсүйбүт үзгичтөн,
Тэйэр Хайланы уун-угары эрчимтээк туруу
бөөдөстөрүнөн азырбыт Чурапчы
Мырылгага үүнө-сайда опорорунан даңаны,
бу ылак сиринан улуус джогун төрүткэрин,
сурууска тийиллибэтэк сайыаннар
нөмөхтөрүнөң үнүбөннөригөн быстыспат
сигимевиер. Манган чулас Чурапчытаабы
дизамеской кулдура уолна спорт
институтун сайыангы бөсөлара тутуона
тураллар. Онно республикагтан талытпан
көтөн чулуу ычнаттар үрөнтөлөр.
Кинилөргө Саха сирин биер сүдү ылак
сиригэр сүтүрүйөр, арчылаңар, эрнимирер
кыях биерон. Күстүмө-Чапгаңда резервны
кытта дуоңабар түтөрсөн бу сирн корор-
хайар эпиксигиэни сүктэриэхкө сөн
буолуо.

Саха биллэр бисэнергетика
А.И.Бондаринов-Сырдык Тэйэр Хайа
улуучу суотталааһын быһаарар. Кини
куруутунан, Саха сириг ытык хайалары
туорт муундуктаах энергия эринин курууту
буолулар, ол кинин Тэйэр Хайа тутар.
Дайаа Аммылар баһылыгынан үлүсүбү
Таатта улуунун бочуоттаах олохтоодо
Е.П.Харитонова сэтгэ дыахтары кытта
Сырдыкка кемо буолан Тэйэр Хайа
тахсан, уот оттон аһабылтырын, аһаһтар
туом оһорбуттарын көрсөбүт. Оһаа
илиннэрин өрө уунаа турдаһаһаа аһа

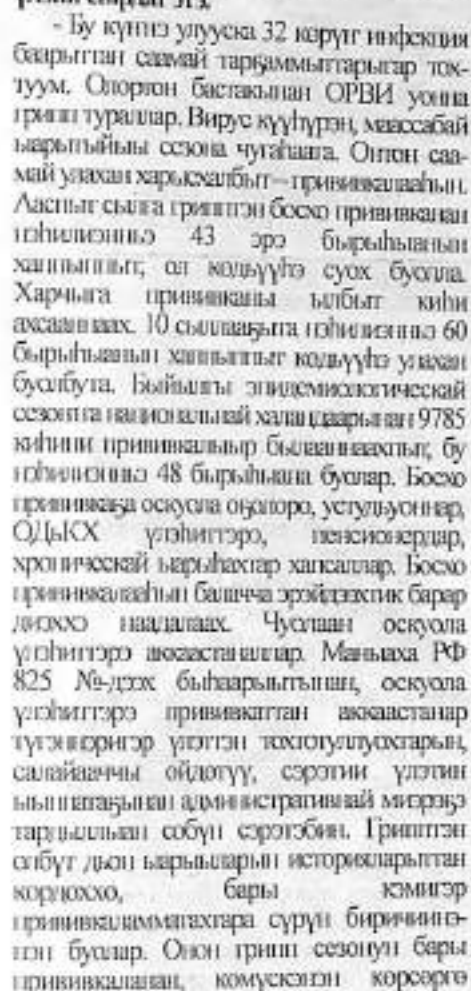
арагас сардана түстүүтү хаартыскага
түтэрбиттер. Ол көмнө халхагта бичиг
курдук саха аатырар ойууннарын
мессүйнээрэ кестүүбүттэрин бары нэг
көрбүттэр. Ити курдук элбэк көпсөөннори
олуктоох дьон да, күөл сүүгүйн да,
сынпаан да барбытар биһилеро чачын.
Ону жомуйан Тэйор Хайа дыйар куһул
ылыктыларга, арчылар, бөжөр үүртүүлэр
туһайларга, байтын көрө кестүүтү,
айылжатын туругун харыстыларга
tuhaniv.laxxa.com.

Олон Тэйэр Хайны сахи омух тэһын үлэһэр, чэбдигирдэр, дыһагытар биир сүлү суолталаах Ытык сир буоларын билиһэн, айылҕа эрэсийн сирэ эрэ буолбакка, республиканскай таһымнаах ураты харыстаар културнай, историческай памятник статусун бириһээк дэһэн этини киллэрбип. Онуоха анал докумуоннары хомуһан, республикагабы “Ытык сирдэр” дэһэн холбоһук түрүөсэргэ ыһылар.

“Ыглык сирдэр” дигэн обшотомешай тэрилтэ 2008 сыллаахха тэрилинбитэ. Сатайааччынан В.Ф.Яковлев талыһыбыт. Бисе министерствонны кытта биһирэ үлэтэһин меморандумун чороттоһон хаһда конференция ыһпыһыһа, улуустар ыглык сирдэрин харыстыһыһарыгар коммунотуһуһар, ыглык сирдэр тустарыһаан кинигэһэр бэһэттэһиннэр. Таһта ыглык- бэһо сирдэрин туһунан Е.Д.Андросов уосона Е.Ф.Кузьмина 2012 сыллаахха кинигэһи хомуйан таһаарыһыһтар. Бу сүһкөн суһталаах үлэ саһаһа туруоһаах, Тэйэр Хайа туһунан сурулуһаһаа хаалбыт. Оһуоһа коммун бэһыһыһыһан бу ыглык сир туһунан туоһ бэһиһаһаһыһитин бэһиһаһа суруйан ыһпарыһыһтар көрдөһөбүт.

Ушана ВИНУКУРОВА,
"Ытык сиртэр" республикасын
общественной тэрилтэ сохлуур
бөрсөткүчтө uotaa1707@gmail.com
89246647203 г. Якутск ул. Орджоникидзе,
4. Арктикааны култура уонна
искусство института

Тыл - салайааччыга

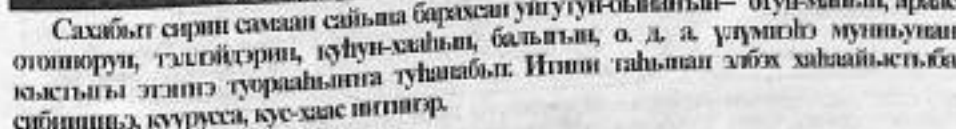


- Билин күнүгөр бэлэмдөн СР
Роспотребнадзорга управленистын
Чурачылташы территориялынай оидеги
улус килин мадальыларын сьддан
консулыадилары ыпта. Хайдах тапгаы
булар наадатын, тагас хаачыстыбын
тулутан бүгүн хас торопту, эбэ, эбэ
үчүтэйдик билинэзек. Борборюк түмүтөр
сорок мадальынарга Кыргызстан, Түркия,
Кытай фирмаларын көмөйдөрө, туок
сырхыттан онгоһулубута да ыйылыбапак
танаастара атылга тахсан туралара
билини. Балар атылган үнүлүтүнүлөр.
Тамоченный соис Технической

Илшиник кылаштаных бөгү табя харайыла бидни улууслуг утуулашара, оскуолалара ылаан эрэллор. Рууттаах даамтаах бөгү сук панага туукалаллах тэрлэллери калта дуогабарлаан, анал кон- тойкеры туруоран, юмилор сук панаалар. Бу үлө нилиинектер байлыктарыттан, тэрлэллор сайаалчыларыттан саалаан келпаяк талыйын наала. Биллелл нилиинектер тоору хаанчылыла юмилор, убалас олуусу тоор анал сир алашашлах. Олуоха улуус даалатта бастагы хардылары саалаага дилхоо сол. Отон хаа тортон, тэлэлэ ыраас буолуутар хаанчылыны сыйлаан улаханы быһаарар. Эрдэллелл курдук, ыраастык туттан хаан- тан солору - хаа биирдибит суобаллар.

Оксана ЖИРКОВА к.и.с.т.д.

КУС-ХААС САҢАТА ТОЛОРУ



Бос айың 5 күнүгө чогуусуна сага эрдиктерин аядабыт. Икөө айыңан сепилтээр. Ыйга биринчи куул комбиниремиз туямыз. Кыраларыңар хааһылан сепилтээр, арымы улаатыларыңар бойтөмөгөн кулаң бирөөр эбит. Апың аны уугтан бойтөтөр булаң аһыгылар. Күс саас атылыңар сыныпта—350 соңе. Дюн саааһыңан бермиз 50 кулу аядабыт. Балырыңаң Хатылыга Дүмдрий Филипповка 20 кулу аядабылыттан тыһыларың кыстаптың, быйың сайың сымалтаптыгытар. "Бу дырыкылаң огулун окуртатим, салгың оооо көңүлүңүм," - дээр Геннилий Никитасевич.

Алексей СЛЕПЧОВ



